

Кравчук М. Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету***НАЦІОНАЛЬНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ПРОТИДІЇ БІОТЕРОРИЗМУ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВЗАЄМОДІЇ З НОРМАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА****NATIONAL NORMATIVE-LEGAL ACTIONS OF ANTI-BIOTERRORISM UNDER
THE PRIZE OF INTERACTION WITH INTERNATIONAL LAW PROVISIONS**

У статті здійснено аналіз міжнародно-правових актів щодо питань протидії біотероризму. Встановлено, що ефективну співпрацю з питань, які становлять взаємний інтерес з біотероризму, Україна реалізовує як на універсальному так і на регіональному рівнях (з НАТО, СНД, ЄС), а також на двосторонньому рівні.

Визначено вагому роль Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення (КБТЗ), повноправною учасницею якої є Україна. Для зміцнення положень Конвенції на національному рівні прийнято ряд законів і нормативних актів, метою яких є виключення можливості проведення діяльності на порушення вимог КБТЗ.

Загалом, правовою основою боротьби з біотероризмом є Закон України від 20.03.2003 р. «Про боротьбу з тероризмом»; підгрунтям національної системи «експортного контролю» є закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 17.05.1991р., «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20.02.2003 р., Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р., у статтях якого (ст. 439, ст. 440) передбачено відповідальність за діяльність, що суперечить Конвенції.

Вказано інформацію щодо діяльності в Україні установ лікувально-медичного, наукового, спеціалізованого та виробничого профілю, які мають банки мікроорганізмів або працюють з продуктами їх життєдіяльності, і входять до сфери дії КБТЗ. Також в Україні створена Міжнародна міжурядова організація Український науково-технологічний центр. Акцентовано увагу на приєднанні України до Глобального порядку денного з безпеки здоров'я – глобальної ініціативи Центрів контролю за захворюваннями (США), що розпочалася у лютому 2014 року, задля побудови безпечного світу, захищеного від небезпек інфекційних захворювань.

Зроблено відповідні висновки про пріоритетне завдання України у виробленні законодавчої позиції з формування пакету нормативно-правових актів у сфері протидії біотероризму, ухвалення рекомендацій по виконанню положень Конвенції (КБТЗ) та реалізацію інших, не менш важливих, стратегічних планів.

Ключові слова: біотероризм, протидія біотероризму, міжнародне співробітництво, міжнародні угоди, конвенції, національне законодавство.

The article analyzes the international legal acts on issues of counteraction to bioterrorism. It has been established that Ukraine is implementing effective cooperation on issues of mutual interest with bioterrorism both at the universal and regional levels (with NATO, CIS, EU), as well as at the bilateral level.

The role of the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxic Weapons and on their Destruction (CBTZ), Ukraine as a full member is determined.

To strengthen the provisions of the Convention at the national level, a number of laws and regulations have been adopted, the purpose of which is to exclude the possibility of conducting activities in violation of the requirements of the OSCE. In general, the legal basis for combating bioterrorism is the Law of Ukraine dated March 20, 2003 “On the Fight against Terrorism”; the basis of the national system of “export control” are the laws of Ukraine “On Foreign Economic Activity” of 17.05.1991, “On State Control over International Transfers of Military and Dual-Use Goods” of 20.02.2003, the Criminal Code of Ukraine of 05.04.2001, in the articles of which (art. 439, art. 440) provides for liability for activities contrary to the Constitution.

Information is given about activities of medical, scientific, specialized and production institutions in Ukraine that have micro-organisms banks or work with products of their vital activities, and are included in the scope of the CBT. Also in Ukraine, the inter-governmental intergovernmental organization Ukrainian Science and Technology Center was established in Ukraine. The emphasis is on Ukraine's accession to the Global Health Security Agenda, the global initiative of the Centers for Disease Control (USA), which began in February 2014, to build a safe world protected from the dangers of infectious diseases.

Appropriate conclusions were drawn about the priority task of Ukraine in developing a legislative position on the development of a package of legal acts in the field of combating bioterrorism, adopting recommendations for the implementation of the provisions of the Convention (CBTZ) and implementing other, no less important, strategic plans.

Key words: bioterrorism, countering bioterrorism, international cooperation, international agreements, conventions, national legislation.

Постановка проблеми. В аспекті розгляду питання нормативно-правові акти протидії біотероризму вважаємо за необхідність проаналізувати міжнародне законодавство. У комплексній взаємодії відтворення норм національного права в нормах міжнародного права і навпаки слугує досягненню ефективних результатів у сфері боротьби з біотероризмом та подоланню його негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики біотероризму та взаємодії міжнародних актів й національного законодавства з питань протидії біотероризму загалом займалось багато науковців і дослідників: М.В. Гребенюк, О.О. Головацький, Н.А. Зелінська, В.В. Курзова, В.І. Курило, Р.О. Мартинюк, Г.Г. Онищенко, Д.Л. Поклонський, Р.І. Сибірна, інші вчені. Разом

з тим, це питання потребує дедалі більшої уваги в контексті наукових опрацювань.

Основна мета дослідження полягає в обґрунтуванні ролі національних нормативно-правових актів та норм міжнародного права в сфері протидії біотероризму та виробленні положень, спрямованих на їх гармонізацію.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне співробітництво України з питань боротьби з біотероризмом здійснюється шляхом приєднання України до відповідних міжнародних договорів, укладених у рамках ООН та інших міжнародних організацій, членом яких є Україна, а також через напрям взаємодії з ЄС відповідно до норм міжнародного права.

Ефективну співпрацю з питань, що становлять взаємний інтерес з біотероризму, Україна реалізовує як на універсальному так і на регіональному рівнях (з НАТО, СНД, ЄС), а також на двосторонньому рівні. З 21.02.1975 р. Україна є повноправною державою-учасником Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення (КБТЗ), а з 2005 р. – повноправним членом експортного режиму [3].

У результаті цієї діяльності Україна є членом усіх міжнародних режимів експортного контролю за передачами товарів «біологічного напрямку». Україна, будучи країною-учасником Вассенарської домовленості (ВД), розглядає перелік товарів подвійного використання її додатку як рекомендаційний.

Однак після вступу в силу дії положень цієї Конвенції жодна держава не повідомила про наявність у неї біологічної зброї або засобів, матеріалів для її виготовлення. Саме тому виникає думка, що профілактика біотероризму можлива лише з урахуванням даних розвідки або вмінням розпізнати ознаки, що свідчать про розробку чи наявність біологічної зброї на території певної держави.

Щодо зміцнення положень Конвенції, то на національному рівні прийнято ряд законів і нормативних актів, метою яких є виключення можливості проведення діяльності на порушення вимог КБТЗ. Загалом, правовою основою боротьби з біотероризмом є Закон України від 20.03.2003 р. «Про боротьбу з тероризмом» [1]; підґрунтям національної системи «експортного контролю» є закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 17.05.1991р., «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20.02.2003 р., Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. [2], у статтях якого (ст. 439, ст. 440) передбачено відповідальність за діяльність, що суперечить Конвенції.

Важливо зазначити, що сьогодні в Україні діють установи лікувально-медичного, наукового, спеціалізованого та виробничого профілю, які мають банки мікроорганізмів або працюють з продуктами їх життєдіяльності, що входять до сфери дії КБТЗ. Також в Україні створена Міжнародна міжурядова організація Український науково-технологічний центр (УНЦ) [7], метою якої є запобігання розповсюджен-

ню знань та досвіду, пов'язаних зі зброєю масового знищення (ЗМЗ), у тому числі і біологічною зброєю (БЗ). Цей центр фінансується США, Канадою та ЄС в рамках гранту за Глобальною програмою співпраці по нерозповсюдженню біологічної та хімічної зброї.

В рамках відповідних ініціатив української сторони, незважаючи навіть на те, що США блокують підписання додаткового Протоколу до КБТЗ, між МОЗ України та Міноборони США укладено Угоду про співпрацю у галузі запобігання розповсюдженню технологій, патогенів та знань, які можуть бути використані в ході розробки біологічної зброї від 29.08.2005 р. [6].

Угода встановлює порядок обміну між Україною та США біопатогенами та проведення спільних дослідницьких експериментів на об'єктах визначених МОЗ України. Згідно з Додатком № 1 до наказу МОЗ України від 14.12.1992 р. № 183, йдеться про дві референс-лабораторії Київського НДІ епідеміології та інфекційних хвороб, де зберігаються і досліджуються штамп-референси збудників бактеріальних, вірусних і паразитарних захворювань III-IV груп небезпеки, а також гепатиту, сказу, лептоспірозу і токсинів, збудників холери та інших вібриозів людини; дві референс-лабораторії МОЗ України – з діагностики дифтерії та лабораторія збудників туляремії, лістеріозу та ерісіпелюїду Центральної СЕС (м. Київ); референс-лабораторія збудників вірусних і риккетсіозних захворювань I і II груп небезпеки Львівського НДІ епідеміології та гігієни (тобто, крім вірусних захворювань, там зберігаються всі види тифу, середземноморська та окопна лихоманка тощо); референс-лабораторія збудників чуми, бруцельозу, сибірської виразки, сапу, мелліоїдозу, легіонельозу Одеської протичумної станції; референс-лабораторії збудників грибкових і венеричних захворювань, спірохет III-IV груп небезпеки Харківського НДІ дерматології та венерології, а також збудників анаеробних інфекцій Харківського НДІ вакцин і сироваток.

Крім того, в Україні є Центральний національний музей живих культур мікроорганізмів I-IV груп небезпеки при Київському НДІ епідеміології та інфекційних хвороб [5]. Зі змісту Договору впливає факт наявності в Україні відповідної інфраструктури, яка володіє усіма необхідними компонентами (технологіями, патогенами і знаннями), достатніми для виготовлення біологічної зброї. Більш того, у подальших планах американського уряду співпраця з Мінагрополітики України та створення центру референс-лабораторій, в яких будуть вивчатися захворювання тварин. Це Центральна державна лабораторія ветеринарної медицини (м. Київ), Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини Академії сільськогосподарських наук (м. Харків) та інші. Існують також дані, що у 2008 р. МОЗ України прийнято рішення про виділення Міноборони США земельної ділянки на території Інституту екологічної гігієни і токсикології ім. Л.І. Медведя (м. Київ), для створення лабораторії по зберіганню особливо небезпечних патогенів людського та тваринного походження, які можуть бути використані в розробці біологічної зброї.

Потенційним суб'єктом на світовій арені у боротьбі з міжнародним тероризмом є Шанхайська організація співробітництва (ШОС), в рамках якої прийнята Конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом (15.06.2001 р.) [8], де йдеться про тероризм взагалі, без правового розмежування його видів, що в повному обсязі охоплює заборону на передачу зброї і засобів вчинення актів біотероризму. Нині більшість країн, серед них і Україна, використовують інші міжнародно-правові акти.

Необхідно вказати інформацію про відсутність на сьогодні у міжнародній спільноті універсального міжнародно-правового акта, який би чітко регулював механізм боротьби з біотероризмом. Саме тому співпраця держав у цій сфері ґрунтується на тих міжнародних документах, що діють у сфері боротьби з тероризмом, і які, тим чи іншим чином, стосуються злочинів, пов'язаних із застосуванням біологічної зброї в терористичних цілях.

До цих документів відносяться: Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (07.12.1944 р.); Конвенція ООН з морського права (10.12.1982 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (15.12.1997 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (09.12.1999 р.); Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (16.05.2005 р.) та інші.

Загалом система обов'язкового міжнародного контролю за нерозповсюдженням біологічної зброї та засобів її доставки має досить обмежений характер, що значною мірою знижує ефективність її функціонування. З найбільш серйозних недоліків режиму контролю за нерозповсюдженням біологічної зброї є відсутність в існуючих міжнародних договорах положень, які забезпечують створення ефективного механізму верифікації фактів розробки прототипів конкретних її видів і компонентів.

Здебільшого це можна віднести до КБТЗ, наслідком чого може стати «розповзання» біологічної зброї і використання її в терористичних цілях. Позитивна характеристика цієї системи (зокрема, щодо контролю за експортом технологій подвійного призначення), спостерігається тільки в рамках регіональних організацій, насамперед ЄС. Одним із прикладів регіонального акта, який встановлює норми здійснен-

ня контролю за поширенням біологічних речовин, є затверджені Директивою Ради ЄС №1334/2000 від 22.06.2000 р. Європейські правила експорту товарів і технологій подвійного призначення.

Важливою інформацією є те, що Україна приєдналася до Глобального порядку денного з безпеки здоров'я – глобальної ініціативи Центрів контролю за захворюваннями (США), що розпочалася у лютому 2014 року, задля побудови безпечного світу, захищеного від небезпек інфекційних захворювань. Ініціатива просуває глобальну стратегію безпеки здоров'я як міжнародний пріоритет і стимулює прогрес задля повної реалізації Міжнародних медико-санітарних правил (ММСП) Всесвітньої організації охорони здоров'я, проведення оцінки ветеринарної служби країни Міжнародним епізоотичним бюро та впровадження інших аналогічних глобальних рамок безпеки здоров'я. Наразі до ініціативи входить 55 країн.

Частина Пакету дій Глобального порядку денного з безпеки здоров'я уже виконана. Зокрема, розроблено стратегію та дорожню карту на п'ятирічний термін за компонентами: резистентність до протимікробних препаратів; імунізація; епідеміологічний нагляд.

Розроблено дорожню карту на 5-річний термін за компонентами: повідомлення про ризики; реагування; біобезпека та біозахист; координація ММСП; пункти в'їзду.

Розроблено попередні дорожні карти за компонентами: зоонози; звітування; національні лабораторії; розвиток кадрового потенціалу [4].

Висновки. В Україні сьогодні є пріоритетним вироблення законодавчої позиції щодо формування пакету нормативно-правових актів у сфері протидії біотероризму. Це питання стосується не тільки розробки, прийняття спеціальних законів й ухвалення рекомендацій по виконанню положень Конвенції (КБТЗ), а й здійснення відповідними органами державної влади політики «ефективності» проти біологічних загроз; встановлення повного державного контролю над підприємствами, установами, що мають відношення до біологічних агентів та токсинів; налагодження так званого контакту «державна – науковець», задля не розсіювання фахових знань за межі країни та розуміння оцінки загроз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 25. Ст. 180.
2. Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Курзова В.В. Актуальні питання правового регулювання міжнародного співробітництва України в сфері боротьби з біотероризмом. URL: .
4. МОЗ об'єднає зусилля з біобезпеки зі структурами рівня національної безпеки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/moz-obyednae-zusillya-z-biobezpeki-zi-strukturami-rivnya-nacionalnoyi-bezpeki>.
5. Про режим роботи з патогенними мікроорганізмами: Наказ МОЗ України від 14.12.1992 р. № 183 (Додаток № 1). URL: <http://zakon.nau.ua/doc>.
6. Угода між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки стосовно співробітництва у галузі запобігання розповсюдженню технологій, патогенів та знань, які можуть бути використані в ході розробки біологічної зброї: дата підписання: 29.08.2005 р. // Офіційний вісник України. 26.12.2008. № 96. Ст. 3188.
7. Угода про створення Українського науково-технологічного центру: Указ Президента № 202/94 від 04.05.94 // Офіційний вісник України. 05.02.2007. № 6. Ст. 238.
8. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом. URL: https://wikisource.org/wiki/Шанхайская_конвенция_о_борьбе_с_терроризмом,_сепаратизмом_и_экстремизмом.